

Nyvang – en gammel ”ny” vang fra før udskiftningen af Gørslev

© Leif Lørring
Skovbo Lokalhistoriske Forening

Som billedet viser, skal man i dag vist lede længe efter et smukkere og mere idyllisk dansk Morten Korch-agtigt landskab end Nyvang en kold snevejrsdag i slutningen af november 2005.

Nyvang dækker sammen med Gørslev Overdrev et område på knap 3 km². Det ligger i den sydligste del af Gørslev sogn syd for Gørslev Vænge. Mod syd og vest grænser Nyvang op til Ørslev og Nordrup-ster sogne. Sogneskellet udgøres ligesom mange andre steder af en naturlig barriere – Slimminge Å. Den østlige del af Nyvang glider gennem et svagt stigende landskab over i det mere kuperede Gørslev Overdrev, der mod øst grænser op til Vollerselv sogn. Fra Nyvangs vestlige del er der et par km. til Giesegaard Slot og ca. 3 km. til Gørslev mod nord.

Figur 1. Forstørret udsnit af Videnskabernes Selskabs kort tegnet af C. Wessel år 1770.

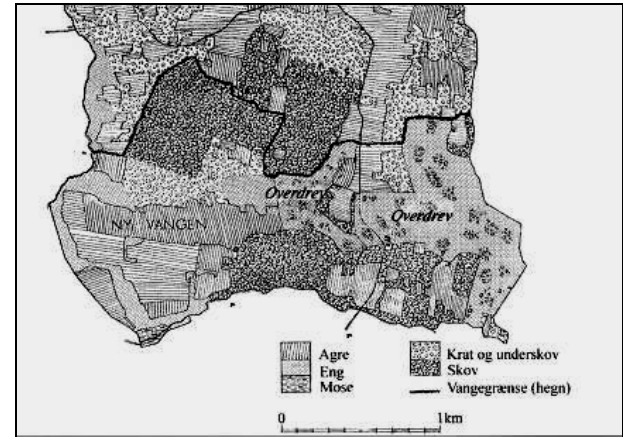
På kortet (fig. 1) ses Nyvang i 1770. Den indsatte pil peger på Nyvang omkranset af skov mod nord og øst og af Slimminge Å mod syd og vest. Sognegrænsen, og den gamle amtsgrænse, er linjen, som tegnes af de åbne og lukkede prikker på kortet. Vejen til Ørslev fulgte nogenlunde den nuværende vej mod syd, men den gik øst om Hesselholm Gård og drejede i den sydlige del af Præstevængten så mod vest for derpå at gå i en sydlig retning over Slimminge Å. Symbolet for en landsby med kirke ses på kortet ved Gørslev og Vollerslev. Ligeledes ses den gamle vindmølle i Vollerslev, som smukt restaureret stadig eksisterer. Nyvangs perifere og isolerede placering fremgår fx af, at den nuværende vej og bro over Slimminge Å til Ørslev Overdrev ikke fandtes i 1770. Det er vigtigt at bemærke, at det hvide på kortet udover dyrket jord også repræsenterer ikke dyrkede områder som fx enge og andre mulige græsningsområder, der ikke er

skovbevoksede. Det hvide ved pilen var ikke opdyrket, men var et relativt fugtigt og sandet eng- og græsningsområde uden skovvækst. Det fungerede før opdyrkningen i 1773 som et ekstensivt udnyttet overdrevsområde. Før udskiftningen og udflytningen af gårdene (i Gørslev efter år 1798) lå stort set alle bygninger i landsbyerne. Kun få huse (vangehuse, markhuse, enligt liggende gårde) lå i det åbne land. De var så få og markante i landskabet, at de er indtegnet på Videnskabernes Selskabs kort med deres egen signatur. På figur 1 ses sådanne 4 huse beliggende fjernest fra landsbyen ved sognegrænsen.

Palle Ove Christiansen² har opgjort Nyvangs dyrkede areal i 1781 til 92 ha opdelt i flere åse og talrige agre på samme måde som de gamle vanges opdeling i det øvrige Gørslev sogn. Inddragelsen af Nyvang i 1773 betød en markant udvidelse af Gørslevs dyrkede areal, med ca. en fjerdedel, naturligvis til gavn for fæstebønderne i landsbyen, men også for Giesegaard, der således fik mulighed for at forøge fæsteafgifterne. Før landboreformerne blev Gørslevs jorde dyrket i det især på Sjælland helt dominerende 3-vangsbrug (vårsæd, hovedsageligt byg - vintersæd, hovedsageligt rug – brak til græsning og dyrenes gødning i sommerhalvåret). Jorden lå altså brak hvert tredje år. Det nyoppløjede Nyvang blev derimod lidt usædvanligt dyrket i en form for 2-marksskifte, hvor halvdelen af jorden fik lov til at hvile og lige brak hvert andet år.

Flere forhold ligger formentlig bag dette 2-marksskifte. Nyvang lå besværlig langt fra landsbyen og hjulploven, der dengang anvendtes, var ikke sådan lige at bringe rundt. Den var tung og klodset og krævede 4-8 trækdyr, 2 voksne og et barn at betjene. Men derudover var jordbunden i Nyvang dårligere end i det øvrige Gørslev sogn. Dette hænger sammen med, at der mod den istidens slutning efter afsmeltningen af isen i det øvrige Danmark vest for Østsjælland lå en nord-sydgående israndslinje. Denne østsjællandske israndslinie bevægede sig frem og tilbage og bulldozede jorden op til de bakkedrag, der løber fra Ringsbjerg i nordlig retning hen over Vollerslev, Biesbakken, Gørslev og videre mod nord forbi Borup. Fra denne enorme ismasse løb smeltevandfloder, der medbragte opslemmet sand og grus, som blev aflejret uden for (vest) for isranden. Fænomenet ken-

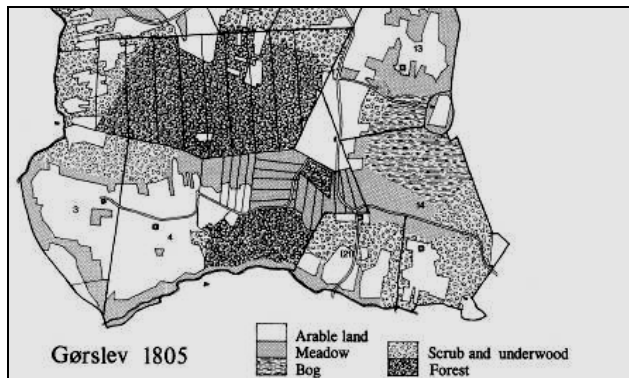
des fra den vestjyske hede, skabt, da isranden lå ved den midtjyske højderyg og smeltevandet væltede masser af grus og sand ud mod vest over hedesletten. På tilsvarende vis ligger husmandsudstyknings Rødbylund på en lille lokal hedeslette foran denne sene østsjællandske israndslinje. Dette er baggrunden for Rødbylunds relativt ringe og sandede jorde. Noget lignende gør sig gældende ved Nyvang og Terslev Mose, hvor formentlig en smeltevandflod, som har løbet i lavningen mellem højdedraget Vollerslev Møllebakke-Torsbakke og bakkedraget ved Biesbakken og Hulegården har bragt grus og sand med sig og har aflejret det i de lavt liggende områder vest for israndlinjen (Terslev Mose og Nyvang). Alt dette sat sammen med det dengang typiske, ringe udbytte på 4-5 fold gør det forståeligt, at man dyrkede jorden i Nyvang mere ekstensivt end i det øvrige Gørslev (hvert andet år mod 3-vangsbrugets 2 ud af 3 år).

Figur 2. Arealbenyttelsen i Nyvang og Gørslev Overdrev i 1781. Kortet er rentegnet af Palle Ove Christiansen på baggrund af kort på Giesegaard³.

Figur 2 viser arealbenyttelsen i Nyvang i 1781. Bemærk, at man ved opdyrkningen af Nyvang i 1773 ryddede den del af skoven, der ses

på Videnskabernes Selskabs kort mellem Nyvang og Gørslev Overdrev, det skovområde, der forbandt det nuværende Gørslev Vænge med Unterød Skov. Bemærk også skovagrene i Gørslev Vænge. De eksisterer ikke længere, men ved en gåtur i skoven burde man selv i dag kunne finde disse agres spor – resterne af højryggede agre. Her er en rigtig god detektivopgave for en tur i skoven.

Figur 3. Gørslevs sydlige del efter udskiftning og udflytning af landsbyens gårde. Kilde: Christiansen, P.O. 1996⁴

Figur 3 viser Nyvang og Gørslev Overdrev efter udskiftningen af Gørslev. Udskiftningsprocessen blev presset igennem af Københavns Universitet, som havde 2 gårde liggende i landsbyen. De udflyttede universitetsgårde ligger som nr. 3 og 4 på figur 3. Ingen af gårdene eksisterer i dag, men nr. 4 (Ragtesgården) lå indtil begyndelsen af 1980'erne samme sted, hvorpå den blev revet ned, da godset opsgade forpagtningerne og begyndte at drive jorden selv.

På figur 4 ses den sidste rest af Ragtesgården: begyndelsen af indkørslen fra Nyvangsvej lige over for nedkørslen til Ragteshuset, som blev revet ned for nylig og erstattet af det gule træhus på billedet.

Figur 4. Ragteshuset på Nyvangsvej. I forgrunden ses resterne af indkørslen til den tidligere Ragtesgård ejet af København Universitet indtil omkring 1830. Giesegård købte universitetsgårdene i Nyvang og udstykkede i 1830'erne hele den vestligste universitetsgård (Mikkelborg Gård) og dele af Ragtesgård. Foto: Leif Lørring.

Nr. 14 og 21 er Biesbakke Gård og Hesselholm Gård, der stadig ligger sammen sted.

Gørslevs husmænd mistede som et led i udskiftningsprocessen i slutningen af 17-hundredtallet en række af deres tidligere rettigheder, bl.a. græsningsret på overdrevet og i skoven. Som kompensation herfor blev der udstykket en række små husmandsparceller på Gørslev Overdrev – de mange små parceller på 2-3 tdl. mellem skovene midt på figur 3. Husmændene på disse brug, der således blev etableret godt 35 år før lejehusmandsbrugene i Nyvang, var fæstehusmænd i den klassiske forstand. Fra denne tidlige udstykning på overdrevet ses på figur 5 et smukt istandsat hus på Nyvangsvej.

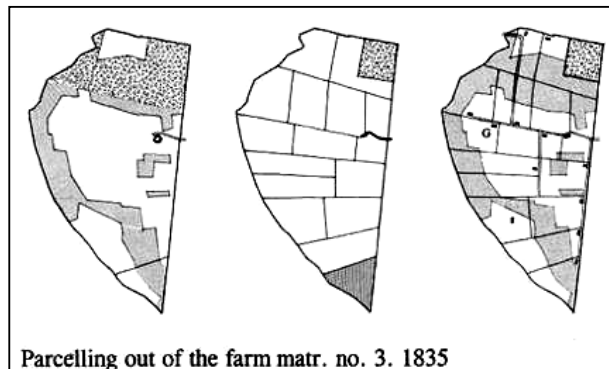

Figur 5. Et af husmandsbrugene på Gørslev Overdrev fra udskiftningen af Gørslev i 1798. Foto: Leif Lørring

Som det også ses på figur 3 lå Hulegården (nr. 13) i 18-hundredtallet længere mod øst klinet op ad Thorsbakkens vestlige side. Omkring århundredskiftet (1900) blev den flyttet mod vest til den nuværende placering på Hulegårdsvej lige øst for Gørslev Vænge bygget i den specielle arkitektoniske stil, der næppe findes andre steder i landet, men som kan genfindes på Tvedegård på Egelundsvej nord for Slimminge Hestehave.

Efter de vanskelige år under og efter Napoleonskrigen forbedredes konjunkturerne for det danske landbrug mod slutningen af 1820'erne med bl.a. det mere åbne engelske eksportmarked. Dette stillede godserne i en svær situation. Der var stigende problemer med at få arbejdskraft nok til den intensiverede kornproduktion via fæstebøndernes hoveri, som endda gradvist blev reduceret. Det gjorde det nødvendigt for godserne at finde nye løsninger. Og det var dette problems løsning, der i midten af 1830'erne kom til at sætte det landskabsmæssige, økonomiske og sociale præg på Nyvang, som har

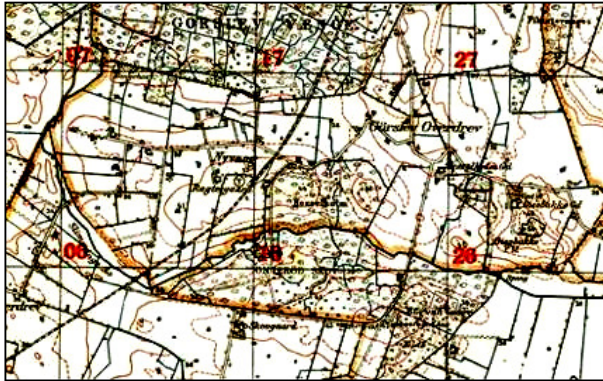
eksisteret til langt op i det 20. århundrede. Giesegård købte de 2 Universitetsgårde i Nyvang (Mikkelborg Gård og Ragtes Gård). Mikkelborg Gård, hvis navn stammer fra et markhus i 16-hundredtallet, blev nedlagt, og dens 43 ha blev udstykket til 17 husmandsbrug (Mikkelborg Huse) på gennemsnitligt knap 5 tønder land – de såkaldte leje-husmandsbrug, hvis formelle status først ophørte ved lovgivning i 1957. På fig. 6 ses på kortet til venstre Mikkelborg Gårds placering og jordtilliggende. I midten ses de udstykkede parceller og på figuren til højre ses placeringen af husene og vejføringen. Den sydligste udstykning nederst på figuren går dog som husmandsparcellerne på Gørslev Overdrev tilbage til 1798, da Gørslev blev udskiftet. Her var tale om en husmandsparcel knyttet til Mikkelborg Gård. Bemærk, at Gørslev Vænges skovareal blev reduceret under denne proces i 1830'erne. Bemærk også, at vejnettets udbygning ikke kom til at omfatte den vej og bro over Slimminge Å, der i dag forbinder Nyvang med Ørslev Overdrev, der i samme proces også blev udstykket til et større antal leje-husmandsbrug.

Figur 6. Universitetsgården, matrikel nr. 3, Mikkelborg Gård, opkøbt af Giesegaard og udstykket til leje-husmandsbrug i 1835 Kilde: Christiansen, P.O. 1996⁵.

Lejehusmændenes vilkår fremgik, som navnet siger, af lejekontrakter på særligt fastlagte betingelser. Kontrakterne havde korte opsigelsesvarsler fra begge parter side. Som et direkte led i lejekontrakterne skulle husmændene levere arbejdskraft til godset. Det var ikke lette vilkår, men husmændene fik en mulighed for at få jord at dyrke og, på den anden side, sikrede de den manglende arbejdskraft på godset.

Udstykningen af Nyvang medførte nytillflytning af folk, også langt fra Gørslev, og der var stor befolkningsvækst i dette tidligere tomme og ekstensivt udnyttede område. Ikke alene derfor, men også grundet det generelle fald i dødeligheden, steg Gørslevs befolkningstal med 1/3 i perioden fra 1834 til 1870 til knap 1.000 indbyggere.

Figur 7. Udsnit fra målebordsblad M 3526 Giesegaard fra 1937. Kvadraterne er 1x1 km. På kortet ses den nu nedlagte Køge-Ringsted banes forløb gennem Gørslev Vænge og Nyvang Trinbræt vest for Hesselholm er markeret med et T i en cirkel.

På figur 7 ses de næste større forandringer i Nyvang. Køge-Ringsted banen blev anlagt i 1916 og kørte fra 1917 til 1963. Nyvang fik jernbaneforbindelse til den store verden udenfor. Desuden ses den udvidede vejføring over Slimminge Å, som nu kunne forbinde Nyvang

med Ørslev og dets overdrev. Broen og vejen må være kommet til i begyndelsen af 19-hundretallet, da de hverken optræder på det første målebordsblad fra 1861 eller på den senere opmåling i 1892, men altså på kortet fra 1937 tæt nord for det med fed skrift røde "06".

Figur 8. Et billede fra marts 2008 taget fra Nyvangsvej mod nord, hvor man stadig kan se Køge-Ringstedbanens forløb gennem Gørslev vænge tydeligt. Foto:leif Lørring

Figur 8 og figur 9 viser nutidige spor af Køge-Ringsted jernbanen. På figur 8 ses dens tidligere forløb gennem Gørslev Vænge. Figur 9 viser Hesselholm hus til venstre i billedet. Grundet bakkens stejlhed gravede man ved anlæggelsen af jernbanen en sænkning i landskabet, så stigningen blev mindre og gjorde det lettere for toget at køre op ad bakken. Udgravningen i landskabet ses på billedet som lavningen til højre for huset, hvor også Nyvang Trinbræt lå.

Figur 9. Hesselholm hus og den gravede sænkning i landskabet, hvor Køge-Ringsted banens spor løb, og hvor Nyvang Trinbræt lå. Billedet er taget fra Nyvangsvej mod syd. Foto: Leif Lørring.

I mange år blev Nyvang af den lokale befolkning opfattet som et sted, hvor husmænd levede et hårdt liv under trange kår. Lokale folk, der gik i Gørslev Skole for et par generationer siden, beskriver, hvordan børn fra Nyvang måtte gå den lange tur (3 km.) til og fra skole for at opleve en lærer, der på uretfærdig vis fremhævede og tilgodeså de "rigtige" gårdmandsbørn.

Nyvang har, som flere andre husmandskolonier, gennem de senere år været under udvikling i en ny retning. Den kan måske bedst beskrives ved den sigende engelske betegnelse gentrification (herskabeliggørelse). Betegnelsen anvendes af kulturgeografer som et fagligt udtryk for den proces, hvor et område ligesom fx Øresundskystens små fiskerlejer eller Christianshavn i København bliver "in" og genstand for særlig interesse og istandsættes nænsomt (og ofte dyrt). Som indledningsbilledet viser, er Nyvang i dag blevet til et attraktivt område hovedsageligt for beboere, der har alt andet end landbrug som hovederhverv og som dagligt pendler til og fra arbejde uden for området.

Tag en tur til dette dejlige og spændende historiske sted.

Tak og kilder til Nyvang

Få områder i Danmark er vel så velbeskrevne historisk og socialt som Gørslev inklusiv Nyvang. Dette skyldes stort set en person, dr. phil. Palle Ove Christiansen, der har viet store dele af sin forskningsindsats gennem mange år til historiske studier af det dybe, indre samspil mellem et gods og bønder og husmænd i et godsområde. Dette gælder ikke mindst relationen Giesegaard-Gørslev.

Palle Ove Christiansen takkes for frit og kvit at have givet sin tilladelse til gengivelse af en lille bid af hans spændende materiale. Tak for mange udbytterige snakke.

Hovedkilden til dette skrift er Palle Ove Christiansens disputats *A manorial world. Lord, peasants and cultural distinctions on a Danish Estate 1750 - 1980*. Scandinavian University Press, Oslo, Copenhagen, Stockholm, Oxford & Boston 1996, 597s.

Men også andre af Palle Ove Christiansens publikationer kan anbefales. Skulle nogle få nævnes, kunne det være:

Lykkemagerne. Gods og greve, forvalter og fæster i 1700-tallets verden, Kbh. Gyldendal 2002, 261 s.

Landsbyliv. Afhandlinger om livsstil og sociale relationer fra 1700-tallet til i dag, Landbohistorisk Selskab 2004, 225 s.

Herudover er anvendt diverse historiske kort, udgaver af Trap Danmark samt det fremragende værk *Det danske landbrugs historie*.

Bind 1-4. Landbohistorisk Selskab, 1988.

Noter

¹ Christiansen, P.O. 1996. *A manorial world. Lord, peasants and cultural distinctions on a Danish estate 1750-1980*. Scandinavian University Press, s. 134.

² Christiansen, P.O. 1996, s. 143

³ Christiansen, P.O. 2004. *Landsbyliv. Afhandlinger om livsstil og sociale relationer i landbosamfundet fra 1700-tallet til i dag*. Landbohistorisk Selskab, Studieserien, s. 27

⁴ Christiansen, P.O. 1996, s. 318.

⁵ Christiansen, P.O. 1996, s. 367.